

De omgekeerde wereld

Een bijbelstudie
bij **Jona**
in de NBV21

NBV21
dicht bij de bron

Hoe gebruik je deze studie?

Voor je ligt een bijbelstudie bij het boek Jona. Het materiaal uit deze studie

- is geschikt voor gebruik in bijbelstudiegroepen of kringen.
- kan zonder specifieke voorkennis besproken worden in twee of drie avonden.
- biedt een mooie kennismaking met de NBV21.
- bevat de tekst van de NBV21.

Voor het maken van de opdrachten is het handig om de tekst van de NBV21 uit te printen en/of pagina 7 van de studie.

Het uitgangspunt voor deze studie is de bijbeltekst zelf. Je ontdekt dat de manier waarop de tekst is opgebouwd bijdraagt aan de betekenis daarvan. Je gaat in deze studies de verschillende elementen in de tekst bestuderen. Wat gebeurt er, wat wordt er gezegd en vooral ook: hoe is dat onder woorden gebracht en wat heeft het ons te zeggen?

Wanneer je zo de Bijbel bestudeert, komt de tekst op een heel eigen wijze bij je binnen. Je ontdekt verbanden waar je anders misschien overheen zou lezen en je staat stil bij de schoonheid waarmee de tekst gecomponeerd is.

Elke Bijbel die we lezen is een vertaling van de eeuwenoude brontekst. Om de oorspronkelijke verbanden goed op het spoor te komen, maak je in deze studie ook kennis met de keuzes die vertalers moeten maken. De NBV21 is daarbij het uitgangspunt.

In de studies kom je de volgende elementen tegen:

- Uitleg over het boek Jona en de vertaling daarvan.
- Gespreksvragen en opdrachten.
- Extra's in de vorm van achtergrondinformatie of specifieke vertaalkeuzes.

De teksten met uitleg voeren je door de studie heen. Ze leiden je van het ene thema naar het andere en ze brengen je naar de gespreksvragen en opdrachten die daarmee samenhangen.

De extra informatie vind je terug in groene vlakken onderaan een bladzijde. Dit is verdiepend materiaal dat de lijn van de studie ondersteunt maar niet onderbreekt. In een enkel geval staan er ook gespreksvragen bij dit verdiepende materiaal, maar ook daarvoor geldt dat ze niet noodzakelijk zijn voor de lijn van de studie.

Het materiaal is verdeeld in vijf hoofdstukken, waarvan de eerste bedoeld is om het boek Jona beter te leren kennen. De daaropvolgende vier hoofdstukken behandelen allemaal een aspect van het boek Jona waarin de omgekeerde wereld steeds terugkeert.

1. Start

Het verhaal van Jona is een van de meest bekende verhalen uit het Oude Testament. Veel mensen horen het verhaal al van jongs af aan, want het ontbreekt in bijna geen enkele kinderbijbel. Het verhaal spreekt door alle wonderlijke gebeurtenissen duidelijk tot de verbeelding. Maar hoe zal het geklonken hebben voor de eerste hoorders? Vonden zij het ook ‘gewoon’ een spannend verhaal, of zou het hun wereld eerder op de kop gezet hebben? In deze bijbelstudies zullen we zien dat het boek Jona heel wat onverwachte elementen bevat.

Het boek Jona is prachtig opgebouwd met behulp van motieven. Dat zijn verhaalelementen die steeds weer terugkeren. Dan moet je denken aan de herhaling van bepaalde woorden of zinsdelen; steeds terugkerend gedrag of juist tegengesteld gedrag; een bepaalde setting die steeds hetzelfde is, of juist in details verschilt. Motieven ondersteunen het thema van het boek en dragen bij aan het beeld dat het verhaal wil oproepen. In deze studies over het boek Jona besteden we veel aandacht aan motieven en de betekenis daarvan.

In het boek Jona wordt een motief vaak opgebouwd door bepaalde begrippen te herhalen. Dat kun je goed zien in het Hebreeuws. Het

Het boek Jona

Het boek Jona is het vijfde boek van de zogenaamde kleine profeten. Dat zijn de twaalf profetenboeken aan het einde van het Oude Testament, van Hosea tot en met Maleachi. Deze boeken stonden vaak op één boekrol, en worden soms beschouwd als één boek: het Twaalfprofetenboek. De volgorde van de twaalf boeken is door de tijd heen verschillend geweest. De volgorde die wij kennen wordt bepaald door de tijd waarin de boeken spelen.

Het boek Jona wordt in de joodse liturgie gelezen op Jom Kipoer, Grote Verzoendag. Die feestdag staat in het teken van omkeer en bekering, een thema dat ook centraal staat in het boek Jona.

vertalen van zo'n herhaling kan wel een uitdaging zijn. In het Hebreeuws is het veel gewoner dan in het Nederlands om woorden of begrippen te herhalen. Het Nederlands heeft een sterke neiging om te zoeken naar variatie. Dus als je kiest voor een vertaling in natuurlijk Nederlands, dan kunnen op dit punt de belangen weleens botsen. Bovendien komen betekenissen van woorden in twee talen meestal niet exact overeen en kun je dus in het Nederlands niet altijd op dezelfde manier met een woord spelen als in het Hebreeuws.

Lees met elkaar het hele boek Jona.

Je kunt dit op verschillende manieren doen: voorafgaand aan de avond waarop je bij elkaar komt, of tijdens de avond zelf. Je kunt ervoor kiezen om het boek in stilte te lezen, maar het is ook mooi om het boek hardop voor te lezen. Op die manier luister je anders naar de tekst en kunnen je nieuwe dingen opvallen.

Samen in gesprek:

- Bespreek met elkaar wat het boek Jona bij je oproept. Noem allemaal één vraag waar je bij deze studie een antwoord op hoopt te krijgen.

Kies een van de volgende opdrachten om de tekst van het boek Jona beter te leren kennen. Je kunt de uitwerking van de opdracht verderop ook nog goed gebruiken.

Opdracht 1

- Je hebt nodig: een uitgeprinte tekst van het boek; kleurpotloden of markeerstiften in verschillende kleuren.
- Probeer met elkaar één of meer motieven te vinden in het boek Jona door te letten op herhaling van begrippen. Neem daarvoor een uitgeprinte tekst van het hele boek en markeer met verschillende kleuren alle vormen van een herhaald woord of herhaalde zin.

- Wat zou de betekenis kunnen zijn van de motieven die je hebt gevonden? Je kunt ook één of twee motieven kiezen die je verder bespreekt.
- Kijk ook eens in andere vertalingen hoe de motieven daarin zijn weergegeven. Zie je verschillen?

Opdracht 2

- Kijk eens wie er in het boek Jona voorkomen, wat ze doen en wat ze zeggen. Vul persoonlijk of samen het schema op pagina 7 in. Houd dit schema bij de hand tijdens de verschillende studies.

wie	doet wat	zegt wat

Je hebt zojuist het verhaal over Jona in zijn geheel gelezen. Misschien is het je opgevallen dat Jona 1:1-3 en 3:1-3 bijna woordelijk overeenkomen. Die twee teksten zijn allebei een startpunt in het verhaal en zo delen ze het boek in twee delen. Als je goed kijkt, lijken hoofdstuk 1-2 en 3-4 vervolgens ook erg op elkaar. In het onderstaande schema is dat goed te zien.

I. Jona doet niet wat God wil	II. God doet niet wat Jona wil
Jona krijgt een opdracht: spreek tot Nineve	Jona krijgt een opdracht: spreek tot Nineve
Scène 1: • op zee, in het schip • heidense zeelui, God, Jona • zeelui vervullen een positieve rol ('vervuld van ontzag voor de HEER') • schipper: 'misschien zal God luisteren en ons redden'	Scène 3: • in de stad • heidense bewoners, God, Jona • Ninevieten vervullen een positieve rol ('ze geloofden God') • koning: 'misschien zal God luisteren en ons redden'
Scène 2: • ver weg in het diepe water • in de vis • Jona en God • Jona's dankgebed • Gods laatste woord (bevel aan de vis, Jona's redding)	Scène 4: • buiten de stad • onder de wonderboom • Jona en God • Jona's protestgebed • Gods laatste woord (vraag aan Jona)

Samen in gesprek:

- Wat zou het betekenen dat de schrijver zijn verhaal op deze manier vertelt? Waarom zou hij dat doen, denk je?

Jona wordt nergens in het boek profeet genoemd. Toch is het duidelijk dat hij dat is. Let maar op de eerste zin van het boek: 'De HEER richtte zich tot Jona, de zoon van Amittai.' Daarin zie je een formule die in het hele Oude Testament bijna 80 keer voorkomt, steeds vertaald met 'richtte de HEER zich tot'. De aangesproken persoon is in bijna al die gevallen een profeet. De formule komt het meest voor in Jeremia en Ezechiël.

Ook het optreden van Jona in Nineve bewijst dat hij profeet is. Hij gaat de stad in en verkondigt daar de boodschap die de HEER hem heeft opgedragen. Dat is wat een profeet doet.

We komen Jona, de zoon van Amittai, buiten het boek Jona in het Oude Testament alleen nog tegen in 2 Koningen 14:23-29. Daar wordt verteld dat hij profeet was en dat hij optrad toen Jerobeam II regeerde in de eerste helft van de achtste eeuw v.Chr. Toch lijkt er behalve zijn naam en afkomst geen duidelijke relatie te zijn tussen het boek Jona en de tekst in 2 Koningen. Waarschijnlijk is het boek Jona veel later ontstaan, tussen de vijfde en derde eeuw v.Chr. Een van de aanwijzingen daarvoor is het boeteritueel waarbij mens én dier vasten, een gebruik in het Perzische Rijk. En ook het thema dat God universeel en voor iedereen toegankelijk is, past bij deze periode.

2. Jona versus de rest

Jona is een profeet uit Israël. Als de zeelieden hem in hoofdstuk 1 vragen waar hij vandaan komt en bij welk volk hij hoort, dan antwoordt Jona met een belijdenis die zijn onlosmakelijke verbondenheid met de God van Israël laat zien. Hij zegt: ‘Ik ben een Hebreëer en ik vereer de HEER, de God van de hemel, de God die de zee en het droge gemaakt heeft.’ En die God die Jona vereert, stuurt hem naar Nineve.

Israël en Nineve, dat is als water en vuur. In de Bijbel leren we Assyrië kennen als de aartsvijand van Israël. De Bijbel spreekt op twee manieren over Assyrië: of als vijand van Israël en God, of als instrument van God om Israël te straffen. (In dat laatste geval gaan ze daar dan veel te ver in en zullen ze zelf ook gestraft worden. Lees bijvoorbeeld Sefanja 2:13 en Nahum 1-3.)

Voor Jona is het de omgekeerde wereld dat hij als profeet naar de vijand gestuurd wordt.

Samen in gesprek:

- Waarom zou een profeet uit Israël naar Nineve, de hoofdstad van de vijand, gestuurd worden? Wat zou de bedoeling van God met Jona en met Nineve zijn?
- Bedenk met elkaar welke redenen Jona gehad kan hebben om niet naar Nineve te gaan. Wat vind je van de weigering van Jona?

Nineve

Nineve was de hoofdstad van het Assyrische rijk, de grootmacht van de achtste en zevende eeuw. Die macht strekte zich ook uit naar Israël en Juda. Daarom was Assyrië in het perspectief van Israël en Juda de overheerser. Eind zevende eeuw ging de Assyrische macht ten onder, door toedoen van de Babyloniërs en de Meden. Nineve werd verwoest in 611 v.Chr.

- Jona vertelt zelf waarom hij niet naar Nineve wilde gaan. Zoek die reden op in het boek en praat er met elkaar over door wat je daarvan vindt. Wat zie je hierin terug van de omgekeerde wereld?

Jona en Nineve staan dus recht tegenover elkaar. Jona maakt zich gereed om te vertrekken, maar niet naar Nineve. Hij gaat naar Tarsis, de plek die staat voor het einde van de wereld. Precies tegenovergesteld aan de richting die God Jona wijst. Jona gaat ‘weg van de HEER’ (1:3) en dat wordt in het vervolg nog verder onderstreept door de herhaling van een werkwoord met een neerwaartse beweging: *jarad*, ‘afdalen’. Jona probeert steeds verder bij de HEER vandaan te komen, maar het lukt hem niet, zelfs niet als hij probeert de wereld te verlaten door de dood in de zee. Hij heeft een opdracht gekregen van God en daaraan valt niet te ontkomen.

De herhaling van het werkwoord *jarad*

In 1:3 ‘hij ging naar Jafo’ en ‘hij ging aan boord’, 1:5 ‘Jona was in het ruim van het schip afgedaald’ en 2:7 ‘ik zonk naar de bodem’, wordt het werkwoord *jarad*, ‘afdalen’, herhaald. In de NBV21 vind je hier niet overal ‘afdalen’. In vers 3 staat de vertaling van het motief op gespannen voet met een vertaling in natuurlijk Nederlands. In de geografische context van Israël moet je altijd afdalen om bij de havenplaats te komen, het gebruik van het werkwoord is dus heel gewoon. Net zoals het de gewone manier van zeggen in het Hebreeuws is om ‘af te dalen in een schip’. Maar voor het Nederlands is dat niet gewoon. Een letterlijke herhaling wint dus op het terrein van de herkenbaarheid van het motief, maar verliest op het terrein van natuurlijk Nederlands. Het wekt de indruk dat er iets heel speciaals aan de hand is in vers 3, maar in feite maakt de auteur gebruik van de normale manier van spreken. En het doel van het motief, namelijk het onderstrepen van de poging om steeds verder bij de HEER vandaan te komen, komt ook met een natuurlijke vertaling wel naar voren, zij het minder expliciet.

Samen in gesprek:

- Welke houding verwacht je van een profeet van de HEER? En hoe komt het gedrag van Jona daar wel of niet mee overeen?
- Zoek in het boek Jona naar meer onverwacht, misschien zelfs tegendraads gedrag. Wat heeft dat te betekenen?

Jona spreekt in hoofdstuk 1 een belijdenis uit die vaker voorkomt in het Oude Testament. Ook in Jona 4:2 neemt Jona een oude belijdenis in de mond. En in het gebed in Jona 2 belijdt hij de reddende kracht van God. In 2:9-10 zegt hij:

9 'Zij die armzalige goden vereren,
verlaten U, trouwe God,
10 maar ik zal mijn stem in dank verheffen
en U offers brengen;
mijn geloften los ik in.
Het is de HEER die redt!'

Samen in gesprek:

- Kloppen deze woorden met het beeld dat het boek van Jona schetst? Hoe wel en hoe niet?
- Wie vervullen in het boek Jona de rol van hen die armzalige goden vereren?

De herhaling van het werkwoord *jarad*

In de reactie van de zeelieden speelt angst een grote rol. Dat motief komt in 1:5, 1:10 en 1:16 terug in de herhaling van het werkwoord *jaree*, 'bang zijn'. Maar in plaats van een simpele herhaling van het werkwoord, wordt het zo gebruikt dat je de angst van de mannen voelt groeien in de loop van het eerste hoofdstuk. Dat zie je ook goed in de vertaling: in 1:5 'werden de zeelieden bang' door de storm; in 1:10 'werden de mannen nog veel banger' door alles wat Jona hen vertelt over God. En ten slotte werden ze in 1:16 'vervuld van bang ontzag voor de HEER'.

De angst van de zeelieden drijft hen richting de HEER, terwijl Jona nog steeds probeert bij de HEER vandaan te komen.

Samen in gesprek:

- Als je bij de start van deze studies in kaart hebt gebracht welke personages wat doen en wat zeggen, pak dat schema er dan nu weer bij. Als je dat schema niet hebt gemaakt, bespreek dan kort met elkaar de reacties van de personages in het boek Jona. Wat valt je daarbij op?

De personages in het boek Jona vertegenwoordigen verschillende groepen in de wereld van de eerste lezers. Jona geeft zelf met zijn woorden uit Jona 1:9 aan tot welke groep hij behoort. De eerste hoorders van het verhaal hoorden bij diezelfde groep. Het waren Hebreeërs, horend bij het volk waarmee de HEER zijn verbond gesloten had. Daartegenover staan de zeelieden en de inwoners van Nineve.

Zoals we al zagen staat Nineve symbool voor de heidense en – vanuit Israëls perspectief – ook de gehate stad. Hoe eerder die verwoest wordt hoe beter.

Samen in gesprek:

- Lees met elkaar Jesaja 30:30-32, Jeremia 51:1-5 en Ezechiël 29:8-12. Wat zeggen deze teksten over de verhouding tot andere volken?
- Kijk nu eens naar Jona 3. Welke motieven kun je daarin ontdekken en wat zouden die te betekenen hebben?
- Wat valt je op aan het gedrag van de inwoners van Nineve?
- Vergelijk het gedrag van Jona, de zeelieden en de inwoners van Nineve. Wat is de juiste geloofshouding en wie laat die houding zien? Hoe zijn de rollen hier omgekeerd?
- Welke les zit hierin voor de eerste lezers van het boek – en voor ons?

In Jona 3 doet Jona dan eindelijk wel wat God van hem vraagt. Hij gaat naar Nineve en kondigt daar het oordeel aan. De reactie van de

Ninevieten is opmerkelijk. Ze reageren direct en zonder twijfel. Maar daar blijft het niet bij, ook de koning hoort van de profetie en handelt. In zijn woorden is weer een motief te herkennen.

De herhaling van het werkwoord *sjoev*

Het Hebreeuws herhaalt in drie verzen (8-10) vier keer het werkwoord *sjoev*, dat vertaald kan worden met ‘terugkeren’ of ‘van gedachten veranderen’. Die sterke concentratie van dat werkwoord wijst erop dat niet puur de letterlijke betekenis van belang is, maar dat het hier gaat om de diepere betekenis van verlossing en boete.

In vers 8 en 9 neemt de koning het werkwoord in de mond, maar in vers 10 is God het onderwerp. Die wisselwerking tussen wat de Ninevieten zeggen en wat God doet, kwam in de NBV nog niet helemaal goed uit de verf.

⁸ Iedereen, mens en dier, moet zich hullen in een boetekleed en luidkeels God aanroepen. Laat iedereen anders gaan leven en breken met het onrecht dat hij doet. ⁹ Misschien dat God van gedachten

Begin en eind

Zowel het begin als het einde van het boek Jona is opmerkelijk. In het Hebreeuws begint het boek met een werkwoordsvorm die het vervolg van iets aangeeft. Geen enkel ander bijbelboek begint op die manier. Misschien wil dit laten zien dat het verhaal over Jona niet op zichzelf staat, maar in een groter verband hoort van profetie in het Oude Testament. Het slot is al even opvallend. Het boek Jona is het enige bijbelboek dat eindigt met een vraag. Het boek is dus niet afgesloten – het daagt de lezer uit om zelf over een antwoord na te denken.

Als het Hebreeuws zo opvallend met de deur in huis valt, dan moet de vertaling dat ook doen. De NBV21 schrapt daarom het woordje ‘eens’ dat er stond om het genre van het boek (een vertelling) duidelijk te maken. Zonder ‘eens’ stuurt de vertaling je bovendien minder sterk in een bepaalde richting, maar laat die meer het verhaal zijn werk doen.

verandert en op zijn besluit terugkomt; wie weet zal hij zijn woede laten varen, zodat wij niet te gronde gaan.’¹⁰ Toen God zag dat zij inderdaad anders begonnen te leven, kwam hij terug op wat hij bedreigd had hun aan te doen, en hij deed het niet.

In de NBV is de vertaling ‘laat iedereen anders gaan leven’ gebruikt. Die uitdrukking is niet zo heel scherp, maar belangrijker is dat die niet overeenkomt met de formulering van dezelfde uitdrukking elders in het Oude Testament, met name in Jeremia. Daar is ‘breken met zijn kwalijke praktijken’ gebruikt. Dat ‘breken met’ staat hier wel, maar is een invulling om de brug te slaan tussen ‘anders gaan leven’ en ‘het onrecht dat hij doet’, terwijl het Hebreeuws hier maar één werkwoord heeft.

In de NBV21 is de omkeer die de inwoners van Nineve maken beter te zien.

⁸ Iedereen, mens en dier, moet zich hullen in een boetekleed en luidkeels God aanroepen. Laat iedereen breken met zijn kwalijke praktijken en met het onrecht dat hij doet.⁹ Misschien dat God dan van gedachten verandert en afziet van zijn voornemen; wie weet zal Hij zijn woede laten varen, zodat wij niet te gronde gaan.’¹⁰ Toen God zag dat zij inderdaad braken met hun kwalijke praktijken, zag Hij ervan af hen te treffen met het onheil dat Hij had aangekondigd, en Hij deed het niet.

Samen in gesprek:

- Omkeer is een belangrijk motief in Jona. Waar kun je dat aan zien?
- Wat betekent het dat de omkeer van de mensen en de omkeer van God zo nauw met elkaar in verband worden gebracht? Wat betekent dat voor jouzelf?

3. Jona als profeet uit het Oude Testament

Jona krijgt als profeet de opdracht van God om met een onheilsboodschap naar Nineve te gaan. In Jona 3 lezen we dat Jona eindelijk gehoorzaamt. Maar zijn inspanning is minimaal. De stad Nineve is reusachtig groot, je hebt drie dagreizen nodig om erdoorheen te komen. Jona gaat maar een klein stukje de stad in en daar houdt hij een ultrakorte rede: ‘Nog veertig dagen, dan wordt Nineve weggevaagd!’ De veertig dagen respijt in de rede van Jona kan maar één ding betekenen: er is nog een sprankje hoop. Maar ook al lijkt de deur op een kier te staan, het is niet Jona die de mensen daarop wijst.

Van de profeten in het Oude Testament weten we dat ze dikwijls een dreigend onheil aankondigen. De bedoeling daarvan is dat de mensen maatregelen kunnen nemen. Door bijvoorbeeld te offeren, bidden of vasten konden ze het rampscenario afwenden. In de meeste profetenboeken zie je dat Israël weigerachtig is tegenover de boodschap van een profeet. Maar in het boek Jona is het de omgekeerde wereld waarin de profeet zelf weigerachtig is.

Misschien

De profeet Jeremia trad op in Juda van 620 tot 580 voor Christus. Hij is vooral bekend als de profeet die de ondergang van Jeruzalem voorspelt. Hij waarschuwt de koningen Josia, Jozakim en Sedekia voor de gevolgen van hun slechte gedrag. Omdat zij en het volk God niet volgen, zal het verkeerd aflopen. Toch klinkt er in de woorden van Jeremia ook een ‘misschien’, want als het volk luistert en breekt met hun kwalijke praktijken, dan zal God afzien van het onheil waarmee Hij hen wil treffen. Zie Jeremia 26:1-6 en 36:1-7.

Samen in gesprek:

- Wat vind je van de manier waarop Jona optreedt? Vind je dat passen bij zijn opdracht?
- Wat vind je van de boodschap die Jona brengt?
- De profeet Jeremia laat zijn boodschap vergezeld gaan van een 'misschien'. Klinkt dat 'misschien' ook in het boek Jona? Waar in het boek Jona zie je dat? En wat heeft dat te maken met de omgekeerde wereld?
- Wat is de reactie op dit 'misschien'?

De herhaling van het werkwoord *avad*

In Jona 1:6, 1:14, 3:9 en 4:10 wordt het werkwoord *avad*, 'te gronde gaan' of 'vergaan', herhaald. In Jona 1:6, 1:14 en 4:10 gebruikt de NBV het werkwoord 'vergaan' en in 3:9 het werkwoord 'te gronde gaan'. De overeenkomst tussen de verzen is in de vertaling te zien door de herhaling van (verwante) begrippen. Dat de herhaling niet exact hetzelfde is, heeft te maken met de context. Een schip kan 'vergaan', maar een stad niet, die 'gaat te gronde'. Zo zien we hier dat de herhaling uit de brontekst terugkeert in de vertaling, maar wel passend bij het Nederlands.

Samen in gesprek:

- Kijk eens naar die vier verzen. In drie van de vier gevallen zijn de heidenen aan het woord. Als Jona weer in beeld komt, waar is het hem dan om te doen? Vind je dat passen bij de opdracht die Jona heeft gekregen?

In Jona 4:3 en 4:8 roept Jona uit dat hij liever sterven wil. Jona is niet de eerste profeet in het Oude Testament met een dergelijke vraag. De grote profeten Mozes en Elia gingen hem voor.

Samen in gesprek:

- Lees Numeri 11:14-15 en 1 Koningen 19:3-4. Van wie komt de tegenwerking waardoor Mozes en Elia vragen om de dood? En door wie wordt Jona tegengewerkt?

De herhaling van het woord *mawet*

Voor de derde keer roept Jona in 4:9 uit dat hij liever dood zou willen zijn. Die herhaling in het Hebreeuws kwam in de NBV niet zo duidelijk naar voren omdat 4:9 vertaald was met: ‘Ik ben verschrikkelijk kwaad, en terecht!’ De woorden *ad mawet*, ‘tot de dood’, waren weergegeven met ‘verschrikkelijk kwaad’. Het motief van dood/sterven tegenover leven in dit hoofdstuk kwam daardoor niet goed tot uitdrukking.

In 4:9 is de uitroep van Jona een reactie op een herhaalde vraag van God in 4:3 en 4:8. Twee keer vraagt Hij: ‘Is het terecht dat je zo kwaad bent?’ God geeft Jona twee keer de kans om om te keren, maar Jona gaat door in zijn boosheid, en onderstreept nog eens dat hij het volste recht heeft om kwaad te zijn, en dus ook om dood te gaan. De NBV21 is met ‘Ja, het is terecht dat ik kwaad ben. Was ik maar dood!’ veel directer en passender binnen het motief.

Samen in gesprek:

- Bespreek met elkaar hoe het thema van leven en dood in het boek Jona aan de orde komt.
- Wat vind je van de wens van Jona? Hoe zie je hierin de omgekeerde wereld?
- Waarom zou de boosheid van Jona terecht zijn, en waarom niet?

De boosheid van Jona doortrekt dit hele hoofdstuk. En zijn uitroep dat hij liever dood zou zijn volgt pal op woorden die bekend staan als geloofsbelijdenis. Maar in plaats dat het voor Jona een blijde belijdenis is, protesteert Jona met deze woorden juist tegen het genadige karakter van God.

Samen in gesprek:

- Waarom zou Jona dat doen? En waarom zou hij juist deze woorden gebruiken?
- Wat betekent het dat een geloofsbelijdenis zo gebruikt wordt?
- Lees ook Joël 2:12-14. Wat zijn de overeenkomsten en de verschillen tussen deze tekst en de tekst uit het boek Jona?

De herhaling in de geloofsbelijdenis

De geloofsbelijdenis uit Jona 4:2 komt dus ook voor in Joël 2:13 en verder nog in het deuterocanonieke boek Manasse 1:7. Het laatste stukje van de belijdenis was in de NBV vertaald met ‘en tot vergeving bereid’.

Daarachter gaat een Hebreeuwse uitdrukking schuil die veel vaker voorkomt in het Oude Testament, bijvoorbeeld in Exodus 32:12 en 14, Jeremia 18:8 en 26:3, 13, 19. In al die gevallen werd de uitdrukking in de NBV al weergegeven met ‘afzien van’. In het boek Jona zelf komt de formulering ook vaker voor, vlak voor hoofdstuk 4 in 3:9 en 3:10. Die laatste verzen zijn in de NBV²¹ afgestemd op de andere teksten in het Oude Testament. We hebben ze al eerder gezien in deze studie:

⁹ ‘Misschien dat God dan van gedachten verandert en *afziet van zijn voornemen*; wie weet zal Hij zijn woede laten varen, zodat wij niet te gronde gaan.’¹⁰ Toen God zag dat zij inderdaad braken met hun kwalijke praktijken, *zag Hij ervan af hen te treffen met het onheil* dat Hij had aangekondigd, en Hij deed het niet.

Voor Jona 4:2 leverde de afstemming een grotere puzzel op. Als Jona 4:2 gewijzigd zou worden, dan zouden ook Joël 2:13 en Manasse 1:7 daarin mee moeten gaan, want het gaat in alle drie de teksten om een vaste formulering van een belijdenis. De drie teksten waren goed op elkaar afgestemd, maar hadden aan het slot gekozen voor ‘tot vergeving bereid’, wat prima past in een credo, maar minder goed de samenhang laat zien met de andere teksten waarin deze formulering voorkomt. Uiteindelijk is het gelukt om een formulering te vinden die dichter bij de brontekst staat en goed past in een uitspraak als deze.

U bent een God die genadig is en liefdevol, geduldig en trouw, en bereid het onheil af te wenden.

Samen in gesprek:

- Spreek met elkaar door over deze belijdenis. Kun jij je herkennen in de moeite die Jona ermee heeft?

Sprongen in de tijd

Het lijkt of in het boek Jona gebeurtenissen verteld worden zoals ze zich na elkaar hebben afgespeeld, maar soms wordt het tijdsverloop een beetje door elkaar geschud. Hoe iets in de tijd past is vooral een vraag bij de psalm in Jona 2. Het is een bijzonder onderdeel van het boek, waarin Jona op een ernstige en vrome manier aan het woord is. Maar wat voor gebed spreekt hij eigenlijk uit?

Samen in gesprek:

- Vergelijk Jona 2 in de NBV en in de NBV21. Welk verschil valt je op?
- Wat voor soort gebed spreekt Jona uit, een smeekbede of een dankgebed?

Als het gebed een smeekbede is, dan past het daarbij om de werkwoordsvormen in de tegenwoordige tijd te zetten. Wat Jona dan zegt, hangt direct samen met wat hij op dat moment meemaakt. Het betekent dat Jona in de vis nog steeds in doodsgevaar verkeert en dat hij pas daarna gered wordt.

Op deze keuze in de NBV kwam veel kritiek door kenners van het Hebreeuws. De werkwoordsvormen in het Hebreeuws wijzen op een verleden tijd. Dat betekent dus dat het gebed duidelijker herkenbaar is als een psalm waarin Jona terugkijkt op de situatie van dreiging. Dan is het een dankgebed, dat meer algemeen van toepassing is. Het gaat erom dat Jona zich realiseert dat God hem heeft gered van de dood. Verreweg de meeste uitleggers steunen deze uitleg en die is in de NBV21 ook gevolgd.

Samen in gesprek:

- Spreek er met elkaar over door wat het betekent dat Jona hier een dankgebed uitspreekt.

4. Jona en de schepping

We hebben gezien dat Jona direct na het ontvangen van zijn opdracht op de vlucht slaat. Dat is in tegenspraak met zijn belijdenis in 1:9 waar hij zegt dat hij de HEER, de God van de hemel, de God die de zee en het droge gemaakt heeft, vereert. Als je God als schepper van alle dingen erkent, hoe kun je dan denken dat je aan Hem ontsnappen kunt? We zien in het boek Jona dat God de schepping in zijn geheel inzet en betreft bij wat Hij doet.

In Jona 1 en 2 komen de volgende termen samen voor: *jam*, ‘zee’, en *jabasja*, ‘droge’. Als je kijkt op welke plaats in het Oude Testament die twee termen ook samen voorkomen, dan kom je uit bij Genesis 1, de schepping, en bij Exodus 14-15, de redding van Israël door de zee, de tocht over droog land.

De herhaling van het woord *jabasja*

De Hebreeuwse term *jabasja* was in de NBV in Jona 1:9 vertaald met ‘het land’, in 1:13 met ‘aan land komen’ en in Jona 2:11 met ‘op het land’. Maar met die vertaling verdween de echo met Genesis 1 en Exodus 14-15. In de NBV21 is de term in 1:9 en 2:11 weergegeven met ‘de God die de zee en het droge gemaakt heeft’ en ‘Toen spuwde de vis Jona uit op het droge’. In die twee verzen lukt het goed om ‘het droge’ te gebruiken zonder het Nederlands geweld aan te doen. In 1:13 is dat niet het geval, daar is ‘de mannen roeiden uit alle macht om weer aan land te komen’ gehandhaafd.

Samen in gesprek:

- Welk beeld van God wordt door dit verband in het boek Jona naar voren gehaald?
- Jona doet niet meteen wat God van hem vraagt. Wie doen dat wel?

De herhaling van het werkwoord *mana*

De herhaling van het werkwoord *mana* God geeft niet alleen twee keer een opdracht aan Jona, maar ook aan andere schepselen en natuurverschijnselen. Die vier opdrachten worden ook weer gemarkeerd met de herhaling van eenzelfde werkwoord. Het gaat om het werkwoord *mana*, ‘beschikken’.

- 2:1 De HEER liet Jona opslokken door een grote vis.
- 4:6 Nu liet de HEER God een wonderboom opschieten.
- 4:7 Maar de volgende morgen (...) liet God de boom door een worm aanvreten.
- 4:8 En toen de zon opkwam, liet God een verzengende wind uit het oosten waaien.

Het is opvallend dat dit werkwoord in het Oude Testament heel vaak de HEER als onderwerp heeft, en dat het dan altijd gaat om zijn macht, die alle menselijke mogelijkheden en voorstellingen te boven gaat. In het boek Jona zet Hij natuurverschijnselen in als dienaars. De herhaling maakt duidelijk dat de werkelijke macht ligt bij de HEER. En de vis, de wonderboom, de worm en de oostenwind laten zich gebruiken door de HEER, in tegenstelling tot Jona. De vertaling kiest hier steeds voor eenzelfde constructie in combinatie met het werkwoord ‘laten’. Zo is de herhaling op een heel natuurlijke manier weergegeven.

Samen in gesprek:

- Bespreek met elkaar het verschil tussen de inzet van natuurverschijnselen en de inzet van een mens.
- Wat betekent het dat de mens Jona zich niet zomaar laat gebruiken? Is dat ook een teken van de omgekeerde wereld of juist niet?

De herhaling van het werkwoord *toel*

Dat God zijn schepping in de hand heeft en inzet, bewijst ook 1:4, waar staat dat de HEER een hevige storm op de zee wierp. Ook het werkwoord *toel*, ‘werpen’, wordt in hoofdstuk 1 een aantal keer herhaald

(1:4, 1:5, 1:12 en 1:15). Door de herhaling van het werkwoord wordt Jona ten slotte op één lijn gesteld met de wind en de ballast die hun weg naar zee al eerder gevonden hebben. In de vertaling komt de herhaling van dit werkwoord goed naar voren en het motief onderstreept het onstuimige karakter van het eerste hoofdstuk.

In Jona 3 hebben we al gezien hoe de inwoners van Nineve zich gedragen. Niet alleen het gewone volk komt in actie, ook de koning legt zijn staatsgewaad af en hult zich in een boetekleed. Het is opvallend aan wie de koning vervolgens zijn bevel oplegt. Lees met elkaar Jona 3:7-8. Niet alleen de mensen moeten breken met hun kwalijke praktijken, zelfs de dieren moeten boete doen en rondlopen in rouwkleiding.

Samen in gesprek:

- Wat heeft het te betekenen dat ook de dieren zo expliciet genoemd worden?
- Waarom moeten ook de dieren boete doen?
- Wat betekent het voor jou dat ook de dieren genoemd worden?

5. De les van Jona

Welk beeld heb jij van God? Doe voorafgaand aan deze studie de volgende opdracht:

Opdracht:

- Schrijf het belangrijkste kernwoord van jouw beeld van God op een memoblaadje.
- Verzamel alle blaadjes van de groep, leg kernwoorden die op elkaar lijken bij elkaar.
- Bespreek met elkaar welk beeld jullie hebben van God.
- Hoe vind jij het als iemand een heel ander beeld heeft van God? En hoe vind jij het als dat beeld lijnrecht tegenover jouw beeld staat?

Steeds weer hebben we gezien dat in het boek Jona het ongewone, het onverwachte gebeurt. De rollen worden omgedraaid, dat zien we in heel veel motieven en lijnen van het boek terug. Op die manier voegt het boek Jona iets toe aan het beeld dat we in de andere profetenboeken veelvuldig tegenkomen: God grijpt wereldwijd in en treft vele volken met vernietiging en rampen. Het boek Jona leert ons dat dit niet de kern is van wat we weten over God, die kern is 4:2: 'U bent een God die genadig is en liefdevol, geduldig en trouw, en bereid het onheil af te wenden.'

Jona 4:2 is een geloofsbelijdenis die niet op zichzelf staat. In allerlei varianten klinken de woorden vaker in het Oude Testament: Exodus 34:6; Nehemia 9:17; Psalm 86:15; Psalm 103:8; Psalm 145:8; Micha 7:18-20; Joel 2:12-14. De belangrijkste teksten zijn:

Exodus 34:6

De HEER! De HEER! Een God die liefdevol is en genadig, geduldig, trouw en waarachtig.

Nehemia 9:17

Maar U bent een God van vergeving, genadig en liefdevol, geduldig en trouw: U verliet hen niet.

Joël 2:13

Keer terug tot de HEER, jullie God, want Hij is genadig en liefdevol, geduldig en trouw, en bereid het onheil af te wenden.

Psalm 145:8-9

‘Genadig en liefdevol is de HEER,
Hij blijft geduldig en groot is zijn trouw.
Goed is de HEER voor alles en allen,
Hij ontfermt zich over heel zijn schepping.’

Terwijl het bij Exodus 34, Nehemia 9 en Joël 2 om de relatie tussen God en zijn volk Israël gaat, trekt Psalm 145 het, net als het boek Jona, breder: Gods barmhartigheid is gericht op heel zijn schepping.

Gods barmhartigheid gaat niet alleen op voor zijn eigen volk Israël, maar wereldwijd: God is immers de schepper van hemel en aarde, van alle mensen. God is niet de wereldwijde vernietiger. Hij is de schepper van alle mensen. Liever dan de dood van mensen wil Hij hun leven. Op die manier nodigt het boek Jona ons uit om Gods genade en barmhartigheid niet in te dammen. God is een God die genadig is en liefdevol, geduldig en trouw, en bereid het onheil af te wenden. Voor iedereen.

Samen in gesprek:

- Hoe is het beeld dat Jona van God heeft gevormd? Hoe is het beeld dat jij van God hebt gevormd?
- Wordt jouw beeld van God door het verhaal van Jona bevestigd, of verandert het?
- Wat vind jij ervan als dat beeld zou verschuiven?

Jona heeft er problemen mee dat God zijn barmhartigheid breder toepast. Jona heeft geleerd om vanuit zijn perspectief naar God te kijken en dat heeft zijn beeld van hoe God moet zijn gevormd. Het irriteert hem dat God anders is. Hij heeft een gesloten beeld van God: hij kan niet accepteren dat zijn beeld van God moet verschuiven van de God van Israël naar de God van de wereld, mensen en dieren. De geloofsbelijdenis uit 4:2 laat zien dat God ten diepste barmhartigheid is. En God wil Jona leren dat die barmhartigheid zich niet beperkt tot Israël, maar zich uitstrekt naar heel zijn schepping. De weg naar God loopt voor Israël, maar ook voor alle andere volken, langs het breken met hun kwalijke praktijken en het onrecht dat ze doen. De zeelieden en de inwoners van Nineve vertegenwoordigen de groep mensen die erom bekend staan dat ze onverschillig zijn tegenover God, andere goden dienen of zelfs vijand zijn van God. Maar nu zij Gods macht erkennen en Hem aanroepen, keert God alles om.

Samen in gesprek:

- Van welke groepen of individuen in onze tijd vind jij dat ze Gods genade eigenlijk niet verdienen?
- Wat betekent het voor jou dat er ruimte is in het beeld van God?
- Wat vind je van het tegengeluid dat het boek Jona laat horen?
- Lees met elkaar nog eens Jona 3:8-10, wat betekenen die verzen voor jezelf en voor de ander?

Lees met elkaar nog eens Jona 4. De vraag aan het slot van het boek, nodigt de lezer uit om na te denken over wie God is.

Samen in gesprek:

- Hoe denk jij over de laatste vraag van het boek?

In het Nieuwe Testament komen we Jona ook tegen (Matteüs 12:39-41; Matteüs 16:4; Lucas 11:29-32). Lees met elkaar Matteüs 12.

Samen in gesprek:

- Wat herken je in dit hoofdstuk van de les die het boek Jona leert?
- Waarom zou Jezus naar Jona verwijzen?
- Wat doe jij met die stukken uit de Bijbel die helemaal niet aansluiten bij jouw beeld van God? Of wat doe jij met die stukken uit de Bijbel die in strijd lijken te zijn met wat jij altijd hebt meegekregen?
- Voor welke opdracht uit de Bijbel loop jij het liefst zo hard mogelijk weg?
- Ben jij weleens door iemand van wie jij het niet verwachtte op andere gedachten gebracht?
- Heb jij van Jona iets nieuws geleerd over God? Wat betekent dat voor jouw houding tegenover andere mensen en dieren?
- Kijk nog eens naar de vragen die jullie aan het begin hadden gesteld. Heb je een antwoord gekregen op je vraag? Of heb je weer nieuwe vragen gekregen?

Ten slotte

Behalve deze bijbelstudie over Jona is er ook een bijbelstudie bij het bijbelboek Ruth. Je vindt die studie over Ruth op nbv21.nl/kerken.

Wil je meer weten over de NBV21, kijk dan op nbv21.nl. Op deze site vind je achtergrondinformatie bij de vertaling, vertaalvoorbeelden, webinars, podcasts, artikelen en blogs.

Podcast

Op nbv21.nl/nbv21-podcast vind je een gesprek over Jona en de NBV21 met dominee Mirjam Kollenstaart-Muis. Zij werkt als geestelijk verzorger bij het Leger des Heils. Ze spreekt over de humor in het boek Jona en de spiegel die het boek ons tegelijkertijd voorhoudt. God prikt door onze bubbels heen en blijkt veel groter dan wij denken.

De omgekeerde wereld

Een bijbelstudie bij Jona in de NBV21

Tekst: drs. Tineke Bol-Driehuisen

Omslag en lay-out: Gewoon Geertje, Genemuiden

Lexicon font: Bram de Does

Bijbeltekst: NBV21 © 2021 Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap,
Haarlem/Antwerpen

© 2021 Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, Haarlem/Antwerpen
Alle rechten voorbehouden.

De Bijbel voor iedereen

Het Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap (NBG) brengt de Bijbel dichtbij, al meer dan 200 jaar. In de Bijbel horen wij Gods boodschap van liefde voor de wereld, die ons in beweging brengt en onze weg verlicht. Daarom willen we dat mensen in binnen- en buitenland toegang krijgen tot de Bijbel.

Nederlands-Vlaams
Bijbelgenootschap